

Osmanlı Öncesi İpekçiliğe Dair İzler ve Osmanlı Dönemi Edirne İpekçiliği

Traces of Pre-Ottoman Sericulture in Relation to Ottoman-Era Sericulture of Edirne

Hüsnü YÜCEKAYA*

Öz

İpekçilik bin yıllar boyu gizemli bir iştigal alanı olduğu gibi, nesiller boyu tevarüs ederek gelişen ve bütün safhalarında çok titiz bir emeği ve teknik birikimi taşıyan bir kültürdür. İpek kültürünün, merkezi Asya sınırlarının ötesine taşınmasında; Türk devlet ve topluluklarının araştırmalara yansıyan rolü, muğlak ve belirsizdir. Bu çerçevede, Osmanlı ipekçiliğinin öncülleri ile olan illiyet bağı da hiç sorgulanmamıştır. Osmanlı ipekçiliğine dair ilk belgeler Mora ve Edirne'ye aittir. Edirne, kaliteli kolların üretildiği İran'a mesafe olarak en uzak bölge olmasına rağmen ipeğin en erken ve en yaygın yetiştirildiği bölge olmuştur. Bu minvalde meselenin iki yönü vardır. Birincisi Edirne'nin bulunduğu Rumeli coğrafyasında, Anadolu'ya göre ipekçilik faaliyetlerinin erken başlamasıdır ki, bu husus Bizans döneminden intikal eden iptidai bir ipekçilik alt yapısı ile izah edilebilir. İkincil husus ise Tüm Osmanlı coğrafyasında ipekçilik kültürünün çok hızlı bir biçimde hayata geçirilmesidir. Bu husustaki en olası senaryo Türk ipekçiliğinin Osmanlı coğrafyasında yeniden ihya edilmesidir. Edirne ipekçiliği ile ilgili arşiv belgeleri ilk olarak 16. Yüzyılda belirlense de en yoğun belge 19. Yüzyıldadır. Belgeler İran ipeğine olan bağımlılığın hızla azaldığına ve yerel istihsalin yükselişine işaret etmektedir. Edirne çevresinde geniş bir bölge Edirne ipekçiliğini beslemektedir. 19. Yüzyılın ikinci çeyreğinde, Edirne ipek istihsalinin Osmanlı Devleti toplam ipek istihsalinin üçte birine yaklaştığı görülür. 1850 yılına gelindiğinde, Edirne ahalisinin kahir ekseriyeti ipekçilik ile iştigal etmektedir. Yine 1850'li yıllardan itibaren, Edirne ipekçiliği bağlamında göze çarpan en önemli husus yabancı tüccarların ipek ve ipek tohumunda müdahil oldukları problemlerdir. Bütün bu problemlerin ötesine yansıyan en önemli husus ise Edirne ipekçiliğinin ulaştığı seviye ile ilgilidir.

Anahtar Kelimeler: Edirne İpekçiliği, Osmanlı İpekçiliği, Türk İpekçiliği, Bizans İpekçiliği, Tırnova ipekçiliği

Abstract

Just as sericulture has been a mysterious and secretive area of activity for millennia, it is also a culture that has been inherited throughout generations and that has carried very rigorous labor and technical accumulation within itself in all its stages. The role that Turkish states and communities played in the way that the silk culture has been carried beyond its Asian borders, where it was centered, and has been developed further, as reflected in research, is ambiguous and vague. Within this framework, the causal connection of Ottoman sericulture with its antecedents has not been questioned at all, either. The oldest dated documents regarding sericulture in the Ottoman Empire belong to the areas of the Morea and Edirne. Edirne was a part of, became the region where high-quality silk was supplied the earliest and the most commonly despite being the farthest region in distance from Iran, where the high-quality white cocoons were produced. In this context the issue has two aspects. The first one is that in the lands of

Makale Geliş Tarihi: 28.11.2020. Makale Kabul Tarihi: 19.11.2021.

* Dr. Öğretim Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Polatlı Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, E-mail: husnu.yucekaya@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0017-7514.

görsel

Akademik
Bakış

155

Cilt 15
Sayı 29
Kış 2021

Rumelia, in which Edirne was situated, activities of sericulture began early in comparison to Anatolia, which can be accounted for with a primitive and crude sericultural infrastructure taken over from the Byzantine period. The second aspect of the issue is that the silk farming culture was put into practice in a very rapid manner all over the Ottoman lands. A preliminary phase that requires centuries was realized in a very rapid fashion. The likeliest scenario concerning this subject can be explained as the revitalization of Turkish sericulture in Ottoman lands. Although archive documents about Edirne sericulture were first determined in the 16th century, the most intense document is in the 19th century. The documents' dependency on Iranian silk rapidly decreased and local output rose. A wide region surrounding Edirne nurtured Edirne's sericulture. In the second quarter of the 19th century, it is observed that the silk output of Edirne came close to one-third of the total silk output of the entire Ottoman Empire. By 1850, it is stated that the overwhelming majority of the population of Edirne engaged in the activity of silk farming. From the 1850s on, what attracts the attention as the most important point within the context of the sericulture of Edirne are the problems that foreign merchants became involved in regarding silk and silkworm seed. The most important point that reflects beyond all these problems concerns the level that the sericulture of Edirne reached.

Key Words: Edirne Sericulture, Tirnova Sericulture, Ottoman Sericulture, Turkish sericulture, Byzantine Sericulture

Giriş

Osmanlı yerel ipekçiliğinin ilk dönemi ve zaman içinde değişen boyutu meselesi, konunun görünür öneminde öte bir ehemmiyeti haizdir. Büyük bir teknik beceri ve olağanüstü titiz bir uğraş olan ipekböceği yetiştiriciliğinin Osmanlı yurdunda gerçekleştirilmesi, teknik olarak bir sıçramaya örnektir. Osmanlı ipekçiliğini tarihsel devamlılığından kopuk, kendi dönemi ile sınırlı değerlendirmek yanlış sonuçlara götürebilir. Konuya, Orta Asya'dan beri devam eden sürecin bir izdüşümü olarak bakmak gerekir. Bu bakış açısı sadece Osmanlı ipekçiliğini değil, onun ötesinde pek çok bilinmeyen hususun anlaşılmasını sağlayacaktır. İskitlerin Doğu Avrupa ile dönem dönem yürüttükleri ticaret zamanla profesyonel bir ticari ağa dönüşmüş ve iki bin yıla varan süreçte ipek yolunu meydana getirmiştir.¹ Bu efsanevi yolun veya daha doğru söylemlerle yollar ağının² temel ticari emtiası ipektir. Baharat yolunda taşınan ürünler arasında da baharat ile mukayese edilebilecek oranda ipek taşınıyordu.³ Tarih boyu, Çin, İran ve Bizans gibi önemli devletlerin olduğu ipek üretimi ve ticaretinde, Türk devlet ve topluluklarının rolleri kendilerine münhasır ve özel bir durum arz etmektedir. Belki de bu kendine has özel konumlanmadan dolayı gizemli ve göz ardında kalmıştır. Bin yıllar boyu bir sır olarak saklanan ipekböcekçiliği

- 1 M.Ö. 7. Yüzyılda İskit kabileleri, bozkır kuşağında, boylu boyunca bir trans-Avrasya ağı kurmuşlardır. Çin ve Grek kolonileri arasında adeta bir mekik gibi gidip gelerek ipek ticaretini sağlamış olmalıdırlar. Stephan Barisitz, *Central Asia and the Silk Road_ Economic Rise and Decline over Several Millennia*, 2017, Springer International Publishing, s. 23.
- 2 "İpek yolu" terimi Alman coğrafyacı Ferdinand Von Richthofen tarafından 19.Yüzyılın sonlarında kullanılmıştır. Yola bu adı eski göçebe kavimleri vermemiştir. Tek bir yol değil, kullanımını çevresel veya politik faktörlerden etkilenen karmaşık bir yollar ağıdır. D. Waugh, "Richthofen's "Silk Roads": Towards the Archaeology of a Concept," *The Silk Road*, C.5, No. 1 (Summer 2007).
- 3 Avrupa'ya gümüşün gelişle pazarlar genişledi, baharat ticaretinde ki kârlılık azalmıştı. Gümüşün etkili olduğu artan refah ile büyüyen pazarlarda yeni bir ürün olan ipeğe olan talep arttı. Niels Steensgaard, *The Asian Trade Revolution of the Seventeenth Century*, Chicago 1974,s.9.

Görüş

Akademik
Bakış

156

Cilt 15
Sayı 29
Kış 2021

teknik becerisi, asli coğrafyasının dışında ilk olarak Türk topluluklarının yaşadığı alanlarda devam ettirilebilmiştir. Burada binyılları kapsayan ve profesyonel bayilik ağı olarak işleyen ticaret ise ayrı bir konu ve çok önemli bir meseledir. İran coğrafyasında ipek yetiştiriciliğinin tarihi, 10. Yüzyıla dayanmaktadır.⁴ Orta Asya coğrafyasından sonra en nitelikli ipek İran'da yetiştirilmiştir. İran coğrafyasında ipek yetiştiriciliğinin ve ticaretinin yoğun olduğu bölgelerin demografik yapısı da dikkat çekicidir. Çok incelikli ve yüzyıllar boyu tevarüs etmiş teknik birikim gerektiren ipek yetiştiriciliğinin, Osmanlı coğrafyasında hızlı bir biçimde ve birçok bölgede gerçekleştirildiği görülmektedir. Halil İnalçık, 14.Yüzyıl, Bursa Şeri'yye Sicillerinde yerel ipek üreticiliğine dair bir işaret olmadığını Bursa ipekçiliğinin kökeninin İran kaynaklı olduğunu belirtmektedir. Bursa dışında Amasya, Tokat gibi ipek üretimi ile ön planda olan Anadolu şehirlerinde de 14. ve 15.Yüzyıllarda, ipek üreticiliğine dair bir belirti yoktur.⁵ Rumeli coğrafyasının durumu ise Anadolu'dan farklılık arz etmektedir. Çok fazla rivayet ve anlatı olmasa da, Bizans dönemine ilişkin özellikle Mora merkezli ipek üretimine dair belirtiler vardır. Ancak bu üretimin gelişimi ve boyutu konusunda bir bilgi belirlenememiştir. Üstelik üretilen kozanın niteliksiz olduğu ve flatür çekme tekniklerinin gelişmediği anlaşılmaktadır. Osmanlı Arşiv vesikalarında Bursa belgeleri kadar Edirne, Selanik ve Mora bölgesi ipekçiliğine dair belgeler vardır. Bunun en önemli nedeni bölgede ilkel bir düzeyde de olsa ipek yetiştirme kültürünün geçmişten intikali olabilir.

Osmanlı ipek üreticiliğini sorgulamanın en temel nedeni böylesine önemli bir ticari üründe yüz yıllar boyu sürececek bir bağımlılığa, hiçbir karşı refleks geliştirmeden ve direnç göstermeden pasif bir izleyici gibi mahkûm olunduğuna dair ön kabullerdir. Edirne gibi sayıları bir elin parmakları kadar az olan belli merkezleri araştırmak Osmanlı ipekçiliğinin genel görünümünü ortaya koyacaktır. En batıdaki Türk devleti olan ve 13.Yüzyılın sonlarında kurulan Osmanlıların ipekçilik serencamının ortaya çıkarılması, ipek üreticiliği ve ticaretinin en önemli aktörlerinin, ipek üretim ve ticaretindeki konumu ile ilgili muğlaklığın giderilmesine de katkı verecektir. Osmanlı ipekçiliği yerel üretimde Orta Asya ve İran ipeği kalitesine ulaşmıştır. Aslında kısa bir sürede bu uyumun sağlanması ve yoğun şekilde üretime, hızla başlanması oldukça ilginçtir ve yeterince ilgi çekmemiştir. 1700'lü yıllardan itibaren İran ipeğine olan bağımlılığın hızla azaldığı ve yerel üretimin ithal ikamenin yerini aldığı gözlenmektedir. Bu süreçte dikkat çekicidir. Ve sorgulanmalıdır.

Edirne Bölgesinde ilk ipekçilik faaliyetleri

Edirne hinterlandında ipek ve ipekböceği yetiştiriciliğinin ilk dönemi ve tarihsel süreçteki seyri, yürütülen araştırmanın orijini teşkil etmektedir. Sadece Edirne ipekçiliğinin serüveni değil, Osmanlı coğrafyasında ipekçiliğin kökenlerine dair büyük bir muğlaklık vardır. Bir kısım Osmanlı şehirlerindeki yerel

4 Arap coğrafyacılar İran'da ipekböceği yetiştiriciliğinin 10. Yüzyılda başladığını belirtmektedir. Linda K. Steinmann, Shah 'Abbas and the Royal Silk Trade 1599-1629, *Bulletin* (British Society for Middle Eastern Studies), Vol. 14, No. 1 (1987),s. 70.

5 Osmanlı arşiv vesikalarının tasnif özetlerine yansıyan bir husus olmadığı gibi Anadolu şehirleri ipekçiliğini irdeleyen çalışmalarda da 14. Ve 15. Yüzyıllarda yerel ipekçiliğe dair hiçbir iz yoktur.

Gazi

Akademik
Bakış

157

Cilt 15
Sayı 29
Kış 2021

ipekçiliğe dair araştırmaların neredeyse tamamına yakını 19. Yüzyılın son dönemlerini kapsamaktadır. Bir kısım araştırmada ise, daha eski dönemlere ait belgeler kullanılsa bile Osmanlı ipekçiliğinin ilk dönemlerini sorgulamaktan öte, belge içeriğindeki bilgilerin paylaşılması ile yetinilmektedir. Halil İnalçık bazı çalışmalarında konuya değinmiş ancak onun bu faaliyeti de bir girizgâh mahiyetinde olmuştur.⁶ Konuyla ilgili bilinmezliğin önemli nedenlerinden biri de, Osmanlı arşivinde yerel İpekçiliğe dair ilk bilgilerin ancak 16.Yüzyılın ikinci yarısından itibaren tespit edilebilmesidir.⁷ Osmanlı ipekçiliği ile ilgili daha önceki çalışmaların hiç birinde 17. Yüzyıldan önceye dair yerel ipekçilik yapıldığına dair bir bilgi ve karine tespit edilememiştir.⁸ Osmanlı öncesi dönemde, Bizans'ta özellikle Mora yarımadasında ilkel bir ipekçiliğin varlığına dair rivayetler bulunmaktadır.⁹ Ancak Tarihsel süreç içinde, Mora ve diğer Bizans coğrafyasında ipek üreticiliğinin dönüşümü ve düzeyi gibi hususlarda yeterli bilgi yoktur. Mor ipeğin, karadut yapraklarından beslenen ipekböceğinin imal

6 Halil İnalçık, pek çok makale ve araştırmasında ipek mevzusuna değinmiştir. O'nun Osmanlı ipekçiliğine yaklaşımı, Bursa merkezli bir örüntü modeli şeklindedir. Bugünden bakıldığında bu bakış açısı en azından ipek ticareti mevzusunda hala en doğru yöntem olarak görünmektedir. Çünkü İran ipeğinin güzergâhında İstanbul'dan bile önemli olan şehir, Bursa şehridir. Bu yönüyle adeta bir ipek başkenti görüntüsü ortaya çıkmaktadır. Bursa üzerinden yaptığı ipeğe dair analizlerde, I. Selim devrine kadar kesintisiz şekilde İran ipeğine bağımlılıktan söz etmektedir. İran savaşlarının olduğu dönemde Bursa Mizan-ı Harir vergisindeki olağan üstü düşüşü belgelerle ispatlayarak İran ipeğine olan bağımlılığı kanıtlamaktadır. Bunların yanında, Mora ve Rumeli ipekçiliğinin, Anadolu ipekçiliğinden daha eski olabileceğini bir kanaat olarak belirtmektedir. Halil İnalçık, "Bursa ve İpek Ticareti", *Halil İnalçık'ın Bursa Araştırmaları*, Hazırlayan: Yusuf Oğuz, Bursa Kültür A.Ş. yayınları, Bursa 2012, ss. 273-312.

7 Osmanlı arşiv belgelerinde, ipek üretimine açık bir şekilde işaret eden ilk belgeler, Mora ve Rumeli bölgelerine aittir. Bu belgelerden ikinci en eski tarihli vesika, 1547 yılında, Serez'de Menlik Kasabasında hâsıl olan ipekten söz edilmektedir. Ayrıca belgede Demirhisar kazasında mizan olduğu belirtilmektedir. Nahiye halkı zimmî olmalarından dolayı vergi indirimi kazanmak için Ehl-i Örf'ten bazı kimselere ipeklerini devrederek vergisini vermemeye çalıştıkları belgelere yansımıştır. Ayrıca belgede, bir kıyve ipekten alandan ve satandan birer akçe vergi alınması hususu belirtilmiştir. BOA, İE.ML..., 33/3171.

8 Osmanlı yerel ipekçiliğine dair belirlenen en eski tarihli belge ve bilgiler Rumeli ve Mora bölgelerine aittir. Rumeli ve Mora dışında belirlenen en eski bilgiler Safed ve Lübnan şehirlerine aittir. Bu bilgiler önemli müellifler tarafından aktarılsa da belgelere değil telif eserlere dayanan bilgilerdir. Yine Bölgedeki ipekçiliğe dair rivayetler Edirne'nin dahil olduğu Rumeli bölgesi ve Mora ipekçiliğinden daha sonraki tarihlerle ilgilidir. Ayrıca bölgedeki ipekçiliğin Bizans döneminden intikal eden ipekçilik ile irtibatlandırıldığı da görülmektedir. Daniel S. Goffman, "The Maktu' System and the Jewish Community of Sixteenth Century Safed: A Study of two Documents from the Ottoman Archives", *Osmanlı Araştırmaları III*, İstanbul, 1982, s. 86; TAŞKIN, Ünal, Osmanlı İdaresinde Safed (1516-1600), Elazığ, 2011, s.142-143; Kürşat Çelik, "Osmanlı İdaresindeki Lübnan'da İpek Üretim Ve Ticareti Üzerine Bir Değerlendirme", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Elazığ 2016,C.26,ss.277-290, s.1.

9 VI. Yüzyılda Justinian döneminde Bizans'a ipekböceği yetiştirme tekniğinin geldiğine dair bazı izler vardır. İmparator Justinian, mor ipeği devlet tekeli haline getirmiştir. Xinru Liu , *The Silk Road in World History*, Oxford University Press, London 2010, s.75; 1700 yılı civarında Ege adalarını gezen Seyyah Tournefort'ta ipekböceklerinin karadut yaprakları ile beslendiğini belirtmektedir. Joseph De Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, Edit. Stefanos Yerasimos, Çev. Ali Berktaş, 4. Baskı, İstanbul 2005.C.1, s.230.

Görüş

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

ettiği koza olması kuvvetle muhtemeldir.¹⁰ Kaldı ki beyaz koza, Bizans'ta yetiştiriliyor olsa bile, flatür çekme işleminin usulünce yapılamadığı anlaşılmaktadır. Bunun en önemli nedeni ise koza içindeki böceği etkisizleştirme tekniğinin bilinmemesinden dolayı, böceğin dışarı çıkarken kozayı delmesidir.¹¹ Bizans ipekçiliğinin, ipek üretim sahaları ile olan mesafeden kaynaklanan coğrafi izolasyondan dolayı da kendini dönüştüremediği düşünülebilir. Üstelik ipekçilik faaliyetleri daha çok Mora çevresinde görünmektedir. Mora'dan kuzeye ipek yetiştirme tekniği nasıl ve ne şekilde yayılmıştır, bu belirgin değildir. 10. Yüzyılın başlarında derlenen *Eparch book*'ta İstanbul'da ham ipek tüccarları, ipek kumaş üreten atölyeler ve ipek iplik üreticileri olduğu belirtilirken, İpeğin ithal olarak İstanbul'a geldiği anlatılmaktadır.¹² Mora merkezli üretilen ipeğin düşük kaliteli olmasından dolayı ithal beyaz koza tercih edilmiş olabilir. Nitekim Bizanslıların, tekel durumunda olan güçlere karşı bir pazarlık faktörü olarak ipek üretim tesislerini ihdas etmeleri, yüksek ihtimaldir.¹³

Edirne hinterlandında yer alan Menlik kasabasındaki ipek üretimini gösteren belgenin dışında, Edirne bölgesi ipekçiliğinin ilk dönemlerini aydınlatan başka belgeler de bulunmaktadır. 1571 tarihinde kaydedilen üç ayrı belgede, Edirne'den Avrupa'ya (Frengistan'a) ipek gönderildiği ve kervanın Edirne'den yola çıktığı açık şekilde belirtilmektedir.¹⁴ Belgelerde, ipeğin Edirne'den satın

- 10 Kevork Torkomyan, *ipekböcekçiliği* isimli eserinde Bizans İpek üreticiliğinin ilk dönemlerinde üretilen ipeklerin siyah dut yapraklarıyla beslendiğini aktarmaktadır. Morus Nigra yaprakları ile beslenen böceklerin ürettiği ipeğe "Mor ipek" denilmektedir. Büşra ALBAYRAK, *Kevork Torkomyan'ın "İpek Böceği Beslemek" adlı Kitabının Transkript Ve Değerlendirmesi*, TC. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilecik, 2018, s.35; Heleanor Feltham, "Justinian and the International Silk Trade." *Sino-Platonic Papers* 194. (2009): 5,s.31.
- 11 İlk dönem kayıtlarında, kozanın içindeki güvenin öldürülmesinin üç yöntemle gerçekleştirilebildiği görülmektedir. Bunlar; güneş ışığı ile kurutma, kozaları buharda haşlamak ve tuz ile ıslatmak. Bu yöntemin ilk dönemlerde sadece Middle Kingdom denilen orta Çin bölgesinde bilindiği ve örneğin yine Çin dışında ilk koza yetiştirilen yerlerden biri olan Hindistan'da bilinmediği anlaşılmaktadır. Güve belli bir olgunluğa ulaşıncaya kadar delmektedir. Bu da kozadan uzun lif flatürü çekmeyi imkânsız kılmaktadır. Dieter Kuhn, "Silk Technology in the Sung Period (960-1278 A.D.)", *T'oung Pao Second Series*, Vol. 67, Livr. 1/2 (1981), s. 56; Qing Duan, "Were Textiles used as Money in Khotan in the Seventh and Eighth Centuries?", *Journal of the Royal Asiatic Society Third Series*, Vol. 23, No. 2, Special Issue: Textiles as Money on the Silk Road (April 2013),s. 308.
- 12 David Jacoby, "The Byzantine Social Elite and the Market Economy, Eleventh to Mid-Fifteenth Century", *Essays in Renaissance Thought and Letters*, Edited by. Alison Frazier and Patrick Nold, Brill, Boston 2015, , s.79.
- 13 II. Justinian döneminde, Sasanileri ipek ticaretinde devreden çıkartmak amacıyla Bizans'a Batı Göktürk elçileri gelmiştir. Burada imparator ipek yetiştirme bilgi birikimine ve üretim tekniğine sahip olduklarını elçilere özellikle göstermiştir. Li Qiang, Stefanos Kordosis, "The Geopolitics on the Silk Road: Resurveying the Relationship of the Western Türks with Byzantium through Their Diplomatic Communications" *Medieval Worlds*, C.8, s.116.
- 14 Kervanda bulunan bazı Ankaralı Ermenilerin casusluk amacıyla bir mektup taşıdıkları belirtilmektedir. İpek yüklerinin arasına sarılı mektup bulunmuştur. 112 gömlek kodlu belgede *Mahrûse-i Edirne'den giden kervan* denilirken, 593 gömlek kodlu son belgede açık şekilde kervanın Edirne'den yola çıktığı belirtilmiştir. BOA,A. {DVNSMHH.d., 16/593; BOA,A. {DVNSMHH.d., 16/112; BOA,A. {DVNSMHH.d., 16/46.

Gazi

Akademik
Bakış

159

Cilt 15
Sayı 29
Kış 2021

alındığı net olarak belirtilmese de, Edirne'den yola çıkılması ipeklerin çok yüksek ihtimalle Edirne'den satın alındığını gösterir. Yine 1571 tarihli 494 numaralı mufassal tahrir defterinde, Kemal Paşazade mukâtaası olarak dut bağları belirtilmiştir.¹⁵ İpekböcekçiliği için kullanılan Akdutun meyveleri kurtulmaya elverişli değildir ve bu ağacın ziraatından beklenen tek fayda ipekböceği yetiştiriciliğidir. Yine 1576 tarihli bir belgede, Bursalı bir bezirgân, Edirne'de Rüstem Paşa Kervansarayında ölmüş ve 6000 altından fazla değerde ipeği ve başka pek çok mülkü Beytülmal'a kalmıştır. Bursalı Bezirgân ipeği Bursa'ya götürmek üzere Edirne'den satın almış olmalıdır.¹⁶ 1576'dan kısa bir süre sonra kaydedilen üç belgeyi Fahri Dalsar kitabında belirtmiştir. Dalsar'ın belirttiği üç belgeden ikisi 1585 tarihlidir. Bu belgelerden ilkinde; Tüccar, Rumeli'den ham ipek almak üzere bir kimseyi görevlendirmiştir. Diğerinde ise Edirne hinterlandından "Meşhud" adı verilen kaliteli ipek Bursa'ya getirilmiştir. 1587 tarihli belgede ise, Rumeli'den Bursa'ya getirilen ipekler konu edilmiştir.¹⁷

1715 ve 1728 tarihlerinde kaydedilmiş üç belgede ise, Bursa ve İstanbul Mizan-ı Harirleri ile Edirne Mizan-ı Haririnden bahsedilmektedir. Bu belge Edirne Mizan-ı Haririnin ilk tespit edildiği belgedir.¹⁸ 1728 tarihli diğer iki belgede ise yine Edirne Mizan-ı Haririnden söz edilmektedir. Bu belgelerden ilkinde, Edirne Mizanının, İstanbul, Bursa ve İzmir Mizan-ı Harir mukataasına dâhil olduğu görülmektedir. İkinci belgede ise Edirne bölgesine bağlı kazalarda yetiştirilen ipeklerin mizan resmi alınması gerektiği ve Bursa Mizanından hangi şartlarda ve usulde vergilendirilme yapıyorsa aynı şekilde yapılması istenmektedir.¹⁹ Mizanın kurulması bölgedeki külliyetli ipek istihsaline ulaşıldığını gösterir.

1755 ve 1756 tarihlerine kayıtlı iki belge ise Edirne ipekçiliğinin ilk dönemleri ile ilgili önemli ipuçları vermektedir. Edirne İpekçiliği mülhakatı olarak belirtilen yerlerden olan Tırnova Kasabası ve Hotaliç Nahiyesi ipek mancınığı mukataa sahibinin ölümüne binaen Mustafa Çavuş isimli kişinin talebi doğrultusunda 18.880 akçeye kendisine tevcih edilmiştir. Edirne hinterlandındaki ipek mancınığı kayıtları Bursa kayıtlarıyla hemen hemen aynı dönemlerde. 1754 tarihinde Edirne bölgesi ipekçiliği içinde yer alan Tırnova Kazası ile ilgili iki adet ipek mancınığı kaydı bulunmaktadır. İki belgede de mancınıқта çekilen ipeğin Tırnova ve Hotaliç Nahiyelerinde yetiştirildiği anlaşılmaktadır.²⁰

15 "Eşcar-ı dutha" şeklindeki kayıt, Arapça çoğul yapan "ha" takısıyla kullanıldığında çok miktarda dut ağacına işaret etmektedir. BOA, TT.d. 494.s.99.

16 Edirne Kadısına ve Beytülmal Eminine yazılan yazıda Bursalı müteveffa Bezirgânın varisi olmaması sebebiyle bir kısım insanların Bezirgânın mülküne konmak için hamile bir cariyeden söz ettikleri ancak bunun asılsız olduğu ve varis olmaması hasebiyle mülklerin Beytülmala devredilmesi gerektiği belirtilmiştir. Veraset dava edenleri, asitane-i sadetime gönderin denilmektedir. A. {DVNSMHM.d..., 28/241.

17 Fahri Dalsar, *Türk Ticaret ve Sanayi Tarihinde Bursa'da İpekçilik*, İstanbul, 1960,s.182-184.

18 H.1166 tarihli belgede Mukataa-i Mizan-ı Hariri Bursa, İstanbul, Edirne, İzmir ve Selanik Mizan-ı Hariri ile birlikte belirtilmiş ve mukataa bedeli 20.041.5 kuruş olarak belirtilmiştir. BOA, D..BRM.d... / 24343,s.2.

19 BOA,İE.ML...,122/11569;BOA,C..ML...,226/9432.

20 Tırnova Pek çok belgede ipekçilik bağlamında, "Edirne mülhakatı" olarak belirtilmektedir. Edirne Tırnova arası mesafe 200 km. civardır. BOA, AE_SOSM.III, 50-3593; BOA, AE.SOSM. III, 70-5352; BOA, AE.SOSM.III, 52, 3725.

Edirne İpekçilik Bölgesi

Edirne, Rumeli'de idari taksimat açısından merkezi bir konuma sahiptir. Osmanlıların Rumeli'ye açılmalarından sonra en önemli merkezi şehir olmuştur. 16. Yüzyıldan itibaren gittikçe yoğunlaşan belgeler Edirne çevresinde kümelenen bir ipek üretim silsilesi görüntüsü ortaya çıkarmaktadır. İpek araştırmacılarının çok dikkatini çekmese de, ipekçiliği ile öne çıkan şehirlerin genelinde bir hinterland niteliğinde art bölge vardır.²¹ Şehirlerin ipek sektörü ekseninde, merkez ve periferisi ile olan devinimi, kılcal ilişkilerin armonik işleyişi olarak bütüne ait önemli ipuçları sağlayabilir. Edirne ve çevresi ile ilgili arşiv kayıtlarında Edirne ipekçiliğinin tevabi' kaza ve kuralar ile Edirne mülhakatından bahsedilmektedir.²² İpekçilik faaliyetleri bağlamında *Edirne tevabi'* tanımlamasının ilk kullanıldığı belge ise 1775 tarihliedir. Edirne şehri, Bursa, İstanbul, İzmir ile beraber Mizan-ı Harir mukataaları bağlamında tevabileri ile birlikte belirtilmiştir.²³ Yine 1782 tarihli bir belgede, Edirne'ye oldukça yakın mesafede olan Berkofça'da ipek mizanının olmamasından dolayı Elhac Ahmed Ağa, Mizan-ı Harir mukataasına malikâne usulü çerçevesinde talip olmuş ve yıllık yüz elli kuruş bedelle kendisine tevcih edilmesini talep etmiştir.²⁴ Mizanın kurulacak olması ipek istihsalindeki artışa işaretler. 1789 tarihli bir diğer belgede ise Tırnova'ya bağlı Alina Karyesi Kapı-cıbaşı Mustafa Ağa'nın bir okka ipeği 10 kuruş bedelle topladığı ve karyeden toplamda 1680 kıyye harir toplandığı belirtilmektedir. Toplanan ipekler için kaba harir tabiri kullanılmıştır. Karyenin 1789 tarihi cizyesi 17.100 kuruştur. Mustafa Ağa ölmüştür ve Zimmetinde 20.200 kuruş kalmıştır. Merkezden gönderilen yazıda zimmetlerin harir bedelinden mahsuben ibra edilmesi istenmiştir.²⁵ Tırnova genelinde Edirne tevabi olarak belirtilmektedir ve Tırnova'da sadece bir köyde 1680 kıyye ipek toplanmış olması önemlidir.

Edirne ipekçiliği bölgesinin en açık ifadelerle vurgulandığı belge 1805 tarihliedir. Belgede Mizan-ı Harir Mukataası mülhakatı olarak *Edirne tevabi'*; *Baba-i Atik*, *Bergos*, *Çorlu vesair kazalarda hâsıl olan ipekten* söz edilmektedir. Belirtilen kazaların mizan merkezlerinin Edirne olduğu belirtilmiştir.²⁶ Mülhakat kelimesi

21 1836 tarihli belgede bütün Osmanlı yurdundaki ipek üretim bölgelerinin mizan-ı harir gelirleri ve ipek öşürleri toplamı kaydedilmiştir. Sekiz bölgenin mizan-ı harir ve öşür gelirleri tevabileri ile birlikte belirtilmiştir. Belgede geçen ifadeyle: "Amasya ve tevabi" şeklindeki ifadeler açıkça ipek üretim bölgelerini besleyen hinterlanda işaret etmektedir. BOA, D.BŞM, TRE, d, 15696

22 1845 tarihli bir belgede Edirne Eyaleti dâhilinde bulunan kazalar ve Nefs-i Edirne kazası belirtilmektedir. Belgede Edirne Eyaletine bağlı olan kazalardan satın alınan ürünler belirtilmektedir. Bu ürünlerden en önemlisi ipektir. Satın alınan ipek 1 ton 300 kiloyu aşındır. Edirne tevabi' olarak belirtilen kazalar: Çirmen, Dimetoka Cısr-ı Mustafa Paşa Gümülcine, Hasköy, Uzuncaâbâd, Filibe, Çırpan, Zağralar, Kazanlı, Pazarcık, Tırnova, Yanbolu, Cumalar, Vize, Kırkkilise, Çorlu ve Uzunköprü kazalarıyla Sâir havalisidir. BOA, A. JMKT., 9/ 8.

23 BOA, D..BŞM.İGE.d... 17189.

24 BOA, AE,SABH.1, 43/3099,s.2.

25 BOA,C.ML,212/8715, s.2.

26 "...Mizan-ı Harir mukataası mülhakatından mahmiye-i Edirne ve tevabiatından olan Baba-i atik ve Bergos ve Çorlu vesair kazalarda hasıl olan harirlerin resm-i miri mizaniyelerin cem ve tahsil ve ruyet ve idare eylemek üzere canib-i çakeride ba emr-i ali harir emini tayin olunan kulları kaza-i mezkuruna vürud ve hasıl olduğu emr-i şerifine kaza-i mezkurun mahkemelerinde huzur-ı şerde cümle muvacehelerinde kıraat ettirüb cümlesi seman ve tavan merasimni edadan sonra salifü'z-zıkr Baba-i Atik ve Bergos ve Çorlu kazalarından hasıl olan harirlerin resm-i miri mizaniyelerini edaya müteahhit olduklarından müşir kazaha-i mezkurun kudat ve nüvabi taraflarından vürud eden ilamat..." BOA, C..ML...497/20183/4.

Edirne ipekçiliği bağlamında onu aşkın belgede geçmektedir ve bir merkeze bağlı veya ait olan yerler anlamındadır. Yine 1805 tarihli bir diğer belgede de Harir Emaneti Mukataasına bağlı Edirne ve Nevahi-i Edirne denilerek Edirne kazalarında hâsil olan ipeklerin mizan vergilerinin tahsili belirtilmiştir. Dimetoka, Uzuncaabad-ı Hasköy, Çirmen, Havza, Babaeski, Bergos, Çorlu kazaları Edirne ipekçilik mülhakatından olmak üzere kaydedilmiştir.²⁷ 1820 tarihli bir diğer belge Tersane hazinesine bağlı Edirne, Filibe ve tevabi' mizan-ı harir mukataasının vezir Mustafa Paşa'ya 15.000 kuruş bedelle iltizama verilmiştir. Belgede Filibe'nin de Edirne tevabiine bağlı olduğu görülmektedir. Aynı belgenin diğer bölümlerinde, Tırnova ve kazalarının mizan-ı harir mukataası Edirne'den ayrı belirtilerek 12.700 kuruşa, Voyvoda Şerif Ağa'ya iltizama verilmiştir.²⁸ Bir diğer belgede ise Tırnova'da ipek iplik imal eden dolapçılar yeterince mahir olmamaları sebebi ile kozanın telef olmasına neden olmaktadır. Bundan dolayı Edirne'den bu konuda yetenekli bir görevli gönderilmiştir.²⁹ 1851 tarihli bir belgede Edirne ve Havass-ı Mahmut paşa ve Çirmen ve Cisri Mustafa paşa ve Dimetoka kazaları harir aşarının iltizama çıkarılma vaktinin geldiği ve bunun için gerekli iradenin çıkarılmasına dair arz belirtilmiştir. Ayrıca bir yıllık Edirne ve tevabi' ipek öşrü iltizam bedeli dört yük yetmiş üç bin yüz altmış beş kuruştur.³⁰ Başka bir belgede mültezimler belli bir miktar zamla Edirne ve tevabi' harir öşrünü toplama hakkını yeniden talep etmektedirler ve belgede, hâsil olan ipekler için Edirne ve tevabi' olarak telaffuz edilmektedir.³¹ 1887-1888 yıllarını kapsayan bir diğer belgede ise Edirne vilayeti dâhilinde olan Kuşkvak kazasında hâsil olan harirlerden söz edilmektedir.³²

Edirne İpekçiliğinin Boyutu

Edirne'de ipekçiliğe dair ilk belge 16. Yüzyılın ikinci yarısında kaydedilmiştir. Bu tarih diğer ipek üreticiliği ile bilinen şehirlere göre erken bir dönemdir. Arşiv vesikalarına genel bir nazarla bakıldığında, Edirne ile ilgili dikkati çeken husus; 16. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren seyrek de olsa başlayan ipek ile ilgili belgelerin, 18.Yüzyılın başlarından itibaren ivmesi yükselen bir oranla arttığıdır. İpeğe dair arşiv vesikaları genelde; öşür ile ilgili meseleler, Mizan-ı Harir kayıtları, mancınık, ipek tohumu ve dut bağları ile ilgili belgelerdir. İpek öşrü ile ilgili belgelere, iki husus yansımıştır. Bunlardan ilki ipekten alınacak öşür oranıdır ve ipek üreticisi bölgelere dair ortak bir üslupla kaleme alınmıştır. Bu bağlamda bizatihi Edirne şehri de belirtilerek ipek öşrü oranlarına iki

27 BOA, AE.SSLM.III, 410/23579.

28 BOA, AE.SMHD.II,108/9179.s.13,21.

29 Tırnova'da harir imal etmekte olan dolapçıların bu sanatta yeterince mahir olmamaları sebebiyle haririn telef olmasına sebep olduklarından dolayı Edirne'den Acı Atnaş'ın yüz guruş yolluk ve aylık iki yüz elli guruş maaşla görevlendirildiğine dair hüküm. BOA, C...KTS,45/2212.

30 Edirne ve Havass-ı Mahmut paşa ve Çirmen ve Cisri Mustafa paşa ve Dimetoka kazaları harir aşarı'nın iltizama çıkarılma vaktinin geldiği ve bunun için gerekli iradenin çıkarılmasına dair arz belirtilmiştir. Belirtilen merkezler yine Edirne çevresinde kümelenen ipek üretim merkezleridir. BOA,I.MVL, 220,7400.

31 BOA, A.JMKT.NZD.,187/52.

32 H.1305 tarihinde, Edirne vilayeti dâhilinde Kuşkvak kazasında husule gelen harir kozalarının zabt ve müsaderesine vazgeçilmesi talebi ve bunun yaratacağı mahzurların, Kuşkvak 'tan vilayet merkezine bildirilmesi kararı belirtilmiştir. BOA, DH.MKT.,1690/96.

belgede rastlanırken, genelde öşür ile ilgili anlaşmazlıklar ve yabancı tüccarın tavrı kayıtlara yansımıştır.³³

Edirne ipekçiliğinin boyutu ile ilgili olarak öncelikle Mizan-ı Harir kayıtları üzerinde durulacaktır. Edirne Mizan-ı Hariri ile ilgili tespit edilen en eski tarihli iki kayıt 1728 tarihlidir. İlk belgede, Edirne ve tevabi' Mizan-ı Hariri'nin İstanbul, Bursa ve İzmir Mizan-ı Haririne ilhak edildiği ve resmi alınmadık ipek ile ilgili Selanik Kadısı görevlendirilmiştir. Hem Edirne Mizan-ı Haririnin büyük Mizanlarla birlikte belirtilmesi hem de Edirne Mizan-ı haririnde resmi alınmadık ipektен bahsedilmesi bölgede İpek Mizan-ı Haririnin yeni kurulduğu ve beklentinin üzerinde istihsal sağlandığını düşündürmektedir. Ayrıca belgenin içeriğinde Edirne'den, Selanik ve İzmir iskelelerine tüccarlar tarafından vergisi alınmayan ipek kaçırıldığı belirtilmektedir.³⁴ İkinci belgede ise, Edirne'ye tabi olan kazalardan alınması gerekli olan Mizan-ı Harir vergisi, Bursa Mizan-ı Haririnden hangi oranla alınıyorsa aynı oranlarla alınması gerektiği belirtilmektedir.³⁵ Edirne Mizan-ı Hariri, 1700'lü yıllardan itibaren belgelerde, Bursa Mizan-ı Hariri gibi büyük Mizan-ı Harirlerle birlikte belirtilmeye başlamıştır. Bunun en önemli nedeni mukataa değeri olarak muadil miktarlara ulaşması olabilir. Yine 1700'lü yıllardan itibaren en nitelikli ipeklerden olan meşdud ipeğinin Edirne bölgesinde üretildiği anlaşılmaktadır.³⁶ 1808 yılına ait bir belgede ise Selanik Mizan-ı Harir gelirleri ile birlikte Edirne Mizan-ı Hariri de belirtilmektedir. Mizan-ı Harirde tartılan ipeğin bir kıyyesinden 60 para resim alınmaktadır. Mizan-ı Harirlerin bağlı olduğu tersane hazinesine, H.1223 senesinde 6.072 kuruş teslim edilmiştir. Bu miktarın 3.550 kuruşu Selanik Gümrük Emni Sadık Efendi zamanında toplanmıştır. 3.550 kuruşun 1.202 kuruşu Edirne Mizan-ı Haririne mahsup olarak ödenmiştir.³⁷

Edirne mülhakatından olan Tırnova ve çevresinde yetişen ipeklerin, vergileri voyvodalar tarafından toplanırken sonrasında; Mizan-ı Harirlerin tümünün bağlı olduğu Tersane Hazinesinin görevlendirdiği bir memur vasıtasıyla toplanmaya başlamıştır. Muhtemelen toplanan vergi miktarı tersane hazinesi

33 H.1220 tarihli belgede Edirne'de husule gelen harirden alınan mizan-ı harir resminin nısfının affı ve tenzili için sunulan ilam ve arzuhal üzerine yapılan değerlendirme sonucunda böylesi bir vergi indiriminin söz konusu olamayacağı bildirilmiştir. Yine eskisi gibi her kıyyeden ikişer kuruş resm-i mizan-ı harir alınmaya devam edileceği beyan edilmiştir. Ayrıca belgenin 5'inci sayfasında, Edirne ve tevabi' mizan-ı harir resm-i mukataası malikâne usulü ile her bir buçuk kıyye harirden üç kuruş ve her bir kıyyeden iki kuruş mizaniye ve dellaliye almak üzere Mehmed Memiş'in uhdesine tevcih edildiğine dair hüküm belirtilmiştir. BOA, C,ML, 91/411.s.1,5. Diğer belge ise 1805 yılında on beş akçeden iki kuruşa çıkarılan ve ek başka vergi kalemlerinin de getirildiğine dair yönetmelikle ilgili bölge ahalisinden gelen şikâyet üzerine tahkikat yapılmıştır. Tahkikat neticesinde yapılan zamların halka zülüm ve zorluk olduğu anlaşıldığından, geri çekilmesi ve alınan verginin eski oranda alınmaya devam edilmesi ve yeni ihdas edilen kalemlerle birlikte zammın H.1222 senesinden itibaren kaldırılmasına dair hüküm belirtilmiştir. BOA, C, AS, 1009/44188.

34 BOA, İE.ML...,122/11569.

35 BOA, C..ML...,226/9432.

36 "... Deraliyye sekenesinin havâyic-i zarûriyelerinden olan İstanbul şalı ve gezi ve demi ve sandal ve kuşak ve puşi emtia-i sâire i' mâlîne muktezî olup Edirne ve havalisinde husûle gelen meşdûd ta'bîr olunur ince harîr ..." BOA, C.İKTS, 12/588

37 BOA,C,BH, 105/5059

tarafından önemli bir miktara ulaşmıştır.³⁸ Mizan resmi ve ipek öşrü mukataasının Tersane-i Amire hazinesine bağlanmasından sonra Osmanlı Devleti'ne bağlı bütün ipek mizanlarının ve ipek öşrü gelirlerinin kayıt edildiği defterde Edirne Mizan-ı Hariri, 190.000 kuruş ve ipek öşrü ise 133.340 kuruştur. Toplamı 323.340 kuruştur. Aynı belgede Tırnova, Edirne tevabiinden ayrı belirtilmiştir. Mizan resmi 46.667 kuruş iken ipek öşrü 56.000 kuruştur. Toplamda 102.667 kuruştur. Tırnova ipek vergisi gelirleri de Edirne'ye dâhil edildiğinde 425.000 kuruşu aşkın bir vergi toplamına ulaşılmaktadır. Aynı belgede Selanik bölgesi ipek mizanı ve ipek öşrü vergileri toplamı 281.334 kuruştur. Amasya ve tevabi ipek vergileri 244.333 kuruştur. Tırhala ve tevabi ipek vergisi 305.000 kuruştur. Belgede bir yıllık dönem için en yüksek ipek vergisi Edirne bölgesinden elde edilmiştir.³⁹ Mora hariç, Edirne, Tırhala ve Selanik'in dahil olduğu Rumeli bölgesinde bir milyonluk bir mizan gelirinin olduğu görülür. Osmanlı yurdundaki bütün mizan ve ipek öşrü gelirlerinin kaydedildiği bu belge başlı başına Edirne ipekçiliğinin ulaştığı boyutu göstermektedir. Tırnova hariç tutulsa bile 323.340 kuruşluk toplam gelire Edirne yine birincidir. Bursa'da Kamçıbaşı denilen delik kozaların mukataa bedeli kaydedilirken, diğer kozaların mukataa bedelleri kaydedilmemiştir. Mizan ve ipek öşrü mukataalarının toplamı 1.500.000 kuruştan fazladır. Tırnova dâhil Edirne 425.000 kuruştur. Edirne bölgesi istihsalinin, Osmanlı koza üretiminin üçte birine yaklaştığı görülür.

Yine Edirne bölgesi ipek öşrü ve oranları ile ilgili, 1840'lı yıllardan itibaren özellikle 1860'lı yıllara doğru pek çok problem arşiv vesikalarına yansımıştır. Yansıyan problemlerin geneli İngiliz ve Fransız tüccarlar ile ilgilidir ve bazen konsolos ve sefirlerin de müdahil oldukları görülür. Yabancı tüccarların taraf olduğu problemlerin kaynağı gittikçe büyüyen ipek istihsaline ile ilgilidir. 1840 tarihli bir belgede İngiliz tüccar ipek öşrünün tüccardan değil üreticiden alınması gerektiğini belirtmiştir.⁴⁰ Yine 1857 tarihli bir belgede İngiliz tüccarın, Edirne'den satın aldığı ham kozadan aşırı oranda öşür talep edildiği, İngiliz Büyükelçi vasıtasıyla iletilmiştir.⁴¹ 1859 yılına ait bir belgede ise yabancı tüccarların sebep oldukları ticari istismarlar ile ilgili çok kapsamlı bilgiler bulunmaktadır. Bir kısım yabancı tüccar öşür vergisini az vermek için, kozaları kurutup ya da tohumunu çıkararak yaş koza rayicinden öşür vergisini ödemektedirler. Maliyeden yazılan yazıda, yabancı tüccarın bu tavrı "hin-i mübaya" tabiri ile usulsüz bir kurnazlık olarak nitelendirilmiştir. Kozaların "tenkih edilmeden" yani kurutulmadan öşür vergisinin hesaplanması ve tohumu çıkarılmadan tartılması gerektiği ayrıca bundan sonra bu uygulamaya müsaade edilmeyeceği konsoloslara da iletilmiştir. Yine, mevsiminden önce, kozaların Fransız tüccarlar tarafından satın alındığı ve bunun usulsüz olduğu belirtilmiştir. Muhtemelen ya değerinden aşağı bir miktarla önceden para vererek ya da kendilerine satılmasını garanti etmek için böylesi bir yol belirlemişlerdi. Ayrıca koza ve tohumdan ayrı ayrı vergi alınacağı belirtilmiş, Fransız Konsolosu ise itiraz ederek, bu usulün serbest ticarete uymadığını beyan etmiş ancak itirazı Maliye tarafından kabul edilmeyerek, Hazinesinin zarar edeceği vurgulanmıştır.

38 BOA, C..ML., 224/9345.

39 BOA,D.BŞM.TRE.d,15696

40 BOA, HR.TO., K, 238/15.

41 BOA,HR.MKT,204/99

Konsolosun itiraz etmesi halinde itirazın kabul edilmemesi tembihlenmiştir. Belgede vurgulanan en önemli husus ise Edirne ahalisinin genel itibari ile kozacılık ile iştiğal ettiği'dir.⁴² 1859 yılına ait bir başka belgede ise yabancı tüccarların istismarları belirtilerek, kozaların öşürlerinin bizatihi mizanda alınması istenmiş ancak Fransız Konsolos buna itiraz etmiş fakat daha sonra yönergeyi kabullenmek durumunda kalmıştır. Aslında bu karar bir yönüyle yabancı tüccar karşısındaki çaresizliği de yansıtmaktadır. Çünkü mizan, ipeklerin getirilmesi gereken bir mekândır ve ipek öşürünü kontrol etmek hususunda merkezi otoritenin yasal dayanaklara ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Belgenin ikinci kısmında, maliyeden de görüş alınarak, Sadrazamlık makamı tarafından Edirne Valisine emirname yazılmıştır.⁴³ Öşür vergisi ve yabancı tüccarlar ile ilgili başka belgelere de yine benzer problemler yansımıştır.⁴⁴ 1868 yılına ait bir başka belgede ise Mültezim, kozalar fabrikaya satıldığı için öşür vergisini kontrol edemediğini belirterek durumunu arz etmiş ve yürütülen tahkikat sonucunda mültezimin itirazı asılsız olarak tahkik edilmiştir.⁴⁵ 1878 yılına gelindiğinde hala yabancı tüccar ile ilgili sıkıntıların devam ettiği görülmektedir. Edirne'de harir öşrü bedelinin nasıl tahsil edileceği konusunda mültezimler ve yabancı tüccarlar arasında bir anlaşmazlık ortaya çıkmış ve iki tarafta vergilendirmenin hangi kriterlerle yapılacağı konusunda anlaşmamıştır. Bunun üzerine yabancı tüccarlardan Mösyö Rolonjol tarafından yazılan arzuhalde, harir öşrü alınırken ham ipekle işlenmiş ipek konusunda bir ayırım gözetilmesi gerektiği talebi

42 "Edirne Sancağı'nda husûle gelen harîr hâsılâtı meydana gelmeksizin birkaç seneden beri bazı tüccâr-ı ecnebiyye gelerek yaş ve ham koza mübâyaasıyla kimisi kurutup tenkîh ederek ve bazıısı tohum çıkararak diyâr-ı ecnebiyyeye nakletmekte ve bu cihetle hîn-i naklinde icâb eden öşrü dahi mîzân-ı mahalline getiren kesândan ahzolunmakta olarak bu bâbda geçen senelerde bazı münâzaa vukû'a gelmiş... tezkireli mal mübâyaa etmeleri lâzım gelirken kendilerinin yaş koza mübâyaasıyla kurutmalarına ve tohum çıkarmalarına mümânaat olunmadığı cihetle öyle tezkiresiz ham ve yaş koza alup da kurutan ve tohum çıkaran tüccâr yedinde bulunan malın hâmil ve sâhibi hükmünde olarak öşrünü vermesi iktizâ edeceğinden ve fakat umûmen bedeli takrîr olunmayıp çıkarılacak maldan râyic-i vakte göre bedelen veyahut aynen hâmilinden mîzân mahallinde öşür alınacağından... düvel-i ecnebiye tüccâr ve teba'ası şu mevsimlerde ve daha evvelce gelerek harîr keşide olunmağa veyahud koza kurutulup tenkîh kılınmağa vakit bırakmayıp mücerred menâfi'-i zâideler için henüz i' mâl olunmamış yaş koza mübâyaasıyla burada bazıları tohum çıkarmakta ve kimisi dahi aldıkları yaş kozaları kurutulup diyâr-ı ecnebiyyeye nakleylemekte ..." BOA, HR.MKT., 272, 2.

43 BOA, HR.MKT., 296/66.

44 H.1271 (1854-1855) tarihli bir belgede Fransız tüccar Filibe'de harir öşrünü ödemediğini beyan ederek mükerrer öşre itiraz etmiş ve haklı görülmüştür. Mükerrer alınan öşür iade edilmiştir. Belgenin üçüncü sayfasında Mazorik ve Valdiron isimli iki Fransız tüccarın mükerrer alındığını iddia ettikleri harir öşrü bedelini iade talebi yer almaktadır. BOA, HR.MKT., 306/57,s.1,3; Diğer bir belgede, Edirne'den ipek alan İngiliz tüccarlar alt kalite harir satın aldıklarında bunun ıslahı için yaptıkları masrafları bahane ederek harir öşrü vermemek niyetindedirler. Bunun üzerine yapılan şikâyete istinaden mültezimin öşür bedelini eksiksiz tahsili ile görevli olduğu ve tüccarların yapmış oldukları harcamaların kendilerine aid olduğuna dair hüküm belirtilmiştir. BOA, MVL,885/22,H.1275 tarihine ait belgede ise Osmanlı Devleti ve Fransa arasında varılan ipek ticareti ile ilgili anlaşmayı İngiliz tüccarının tanımayacağı çünkü bu müzakerelerin sadece Fransız tarafıyla müzakere edildiği İngiliz sefaretı tarafından hükümete iletilmiştir. BOA, HR.SYS.,1956/31.

45 BOA, A.)MKT.MHM.430/81,1-3.

iletmiştir.⁴⁶ İpek öşrü ile ilgili diplomatlarında dâhil olduğu bu problemler, Edirne ipekçiliğinin ulaştığı boyutu muhakeme etmeye imkân sağlar.

1835 yılına ait bir başka belgede ise Edirne bölgesinde bulunan ipek mengencileri uygun mekânlara mengencilerini kurmadıkları sebebiyle uyarılmışlardır. Küçük üreticinin, Kaza Ayanları ve Kurâ Muhtarlarınca düşük değerden kozalarının satın alınması sureti ile istismara uğradıkları belirtilerek, Çirmen Mutasarrıfı ve diğer bölge idarecileri uyarılmıştır.⁴⁷ Merkezin köy muhtarlarına kadar, bölge idarecilerini tek tek uyarması halkın genel uğraşının ipek yetiştiriciliği olduğunu düşündürmektedir. Yine Edirne ipekçiliği istihsal düzeyine dair en önemli hususlardan biri de Edirne ipek öşrü mukataası ve iltizam bedelidir. 1851 yılına gelindiğinde Edirne ve tevabii ipek öşrü 2 yük 30 kuruşa ihale edilmiştir.⁴⁸ Ardından, 1855 yılında ise Edirne ipek öşrü iltizamı yedi yük kuruş zam yapıldığı belirtilerek elli yük kuruşa ulaşmıştır.⁴⁹ Elli yük kuruş beş milyon kuruşa balıdır. Bu miktar çok yüksek bir meblağdır. 1861 yılına ait bir belgede ise öşür miktarının azalarak 1.600.000 kuruşa düştüğü üstelik bu miktarın bile üçte birini karşılayacak oranda bir istihsal gerçekleştiği belirtilmiş ve iltizamdan kaynaklanan zarar talep edilmiştir. Bu talep uygun görülmemiş 1.600.000 kuruşun mültezimden ve kefilinden tahsil edileceği iletilmiştir.⁵⁰ Edirne ipekçiliği ile ilgili belgeler 1850-1870 yılları arasında yoğunlaşırken, 1860'lı yıllardan itibaren ipek tohumu ile ilgili çok yoğun belge vardır. 1856 tarihli bir belgede Edirne'de üretilen harir tohumunun kıyyesinden yüz onar kuruş "bedel-i öşür" alınması karara bağlanmıştır.⁵¹ Yine 1857 tarihinde İtalya'da ipek tohumları zarar görünce tohum için Edirne ve Bursa'dan 15 sandık ipek tohumu satın alınmıştır.⁵² Tohum hususunda da yabancı tüccarlar ile ilgili oldukça fazla sayıda problem belgelere yansımıştır. 1858-1859 yılları aralığında Edirne'den ipek tohumu satın alan Fransız tüccarlar her kıyyede 150 kuruş vergi ödemeleri gerekirken 70-83 kuruş vergi kaybıyla usulsüz ipek tohumu almışlardır. Üstelik Fransız tüccarın simsarları veznedarı darp etmişler ve meydana gelen kargaşada 5,5 tona yakın ipek tohumu tartılmadan bu kişilerin eline geçtiği

46 BOA, HR.TO...,202/48.

47 "... Edirne kalemi tabir olunan nefsi Edirne ve tevabii' kazalarında bulunan harir mengencileri mengencilerini nizamı vecihle mizan memuru marifetiyle mâ-i câri kenarına ve münasib olan mahallere kurmayub ve bazı kisana istinaden diledikleri mahallere kurarak ashab-ı harire ihanet etmekte ve Kaza ayanları ve Kurâ muhtarları fukaranın harir kozalarına tekalife takasan dun baha ile alarak fukara güruhuna gadr eylemekte..." BOA, C.IKTS,26/1285.

48 BOA, İ.MVL.220/7400

49 "Melfuf tezkere-i samide muharrer harir öşrünü muahharan yedi yük gurus zam ile elli yük e iblağ eyledikleri telgraf vasıtasıyla Edirne Valisi devletlü Paşa hazretleri tarafından baharirat inha olunmuş..." BOA, A.)MKT.NZD,187/72, s.1.

50 BOA, A.)MKT.UM,529/9.

51 Avusturya Sefiri 115 kuruş tohum öşrüne itiraz etmiş ve Edirne'de üretilen haririn tohumunun kıyyesinden 110'ar kuruş bedel-i öşür alınması doğrultusunda vilayet meclisinden karar çıkmıştır. Ancak Avusturya sefiri bedel-i öşür miktarının normal şartlarda yetmiş altı seksen kuruş seviyelerinde olması iddiasıyla Osmanlı Devleti'nden ve Vilayet meclisinden talepte bulunmasına dair arz sunmuştur. BOA, HR.MKT., 212/98.

52 "Gümrük emanetine tezker-i samiye Harir mahsulünün geçen sene İtalya'dan bi-hikmetillahi teala kazade olması üzerine Kontalane nam beyzade Edirne ve Bursa'dan on beş sandık tohum mübayaa eylemiş ..." BOA, HR.MKT., 206/4.

anlaşılmıştır. Aynı yıl Fransız tüccarların ipek tohumu öşründen dolayı başka vukuatları belgelerde belirtilmiştir.⁵³ Yine 1859 yılına ait bir belgede ise ipek tohumu aşarının bizzat üretici tarafından hazineye ödenmesi tüccarlar ile üreticilerin tohum öşrününün tüccar tarafından verilmesi üzere anlaşma yapılması istenmiştir.⁵⁴ Bundan maksat tohum öşrünün eksiksiz alınmasıdır. Vergi mevzuatında üreticiyi kontrol etmek merkezde yerleşik olan tüccara göre daha kolaydır. Yine farklı bölgelerden ipekçilik faaliyeti yürütülmek üzere Edirne'den ipek tohumu istenmiştir.⁵⁵ Edirne bölgesinden başka bölgelere ipekçilik maksadıyla dut fidanı talebi de olmuştur.⁵⁶

1877 yılında Edirne sancağı harir öşrü ve diğer vergileri 803.694 kuruş 10 para bedelle iltizama verilmiş ancak iklimin olumsuz şartları ipekböceklerinin telefine sebep olmuştur. Bu durum iltizam bedeli tahsilinde düşüşe yol açmıştır.⁵⁷ Arşiv belgelerinde Edirne ipekçilik bölgesinde ilk ipek fabrikası kaydı ise H.1267 yılı içinde Karaağaç'tadır. İstavri isimli kişi Edirne bölgesine bağlı Karaağaç'ta 8 bargir kuvvetinde ipek bükme için fabrika kuracağına dair istida sunmuştur.⁵⁸ Edirne merkezinde 1874 yılında 7 ipek bükme fabrika vardır.⁵⁹ 1892

53 Edirne harir öşrü dahilinde bulunan harir tohumu öşrü olarak her kıyyeden yüz elli kuruş alınması icab ederken Edirne'ye gelen Fransız tüccarlarının sımzarları nizama aykırı olarak harir tohumu satın almakta ve bundan dolayı da her kıyyede yetmiş ila seksen üç kuruş arasında vergi kaybı olmaktadır. Bu konuda Edirne harir öşrü mukataası mülteziminin şikayeti üzerine bir takım tedbirler alınsa da kanuna aykırı alım yapanlar işlerine aynı şekilde devam ettikleri gibi görevlilere de engel olmuşlar hatta olay bir veznedarın darp edilmesine kadar varmıştır. Çıkan karışıklık esnasında dört bin kıyyeden fazla harir tohumu tartılmadan bu kişilerin ellerine geçmiştir. Bu olaylar esnasında Edirne'deki yöneticiler acizyetlerini ifade etmişler ve olayların önüne geçememişlerdir. BOA,C..ML...,239/982; yukardaki olayların devamı mahiyetinde, yabancı tüccarlar tarafından görevliler darp edilmiş, bir Fransız tüccarı arabasını çeviren ve sandıkları kontrol etmek isteyen kolculara silah çekmiştir. Daha sonra, konu Fransa Sefareti ve Osmanlı Devleti arasında anlaşmazlığa sebep olmuştur. Ortaya çıkan bu anlaşmazlığın ortadan kaldırılması için hem Fransız tüccarlara hem de bölgedeki memurlara gerekli uyarıların yapılması kararlaştırılmıştır. Yaşanan bu karışıklıkların Edirne harir öşrü iltizamına olan talepleri azaltacağı göz önünde bulundurularak mültezimleri güçlü kılacak ve iltizama talip olma konusunda istekli kılacak tedbirlerin alınması gerektiği ki bunun merkezi hazine gelirleri için önemli olduğu vurgulanmaktadır. BOA, HR.MKT., 261/63,s.2.

54 BOA, HR.MKT.,296/66; BOA, A.}MKT.MHM,207/10,s.1/2

55 Belgelerin ilkinde Beyrut bölgesi için Edirne'den tohum talebi vardır. Diğer belgede ise Selanik Valisi Hüsnü Paşa'ya merkezden yazılan fermanla tohumların Edirne'den getirileceği ve Selanik'ten celbine gerek kalmadığı anlatılmaktadır. BOA, A.}MKT.MHM, 43/9.

56 1860 yılında Rumeli vilayeti dahilinde bulunan Edirne ve Selanik kazalarından ipek mahsulü yetiştirmek üzere dut fidanı temin edilmesi için Rumeli valisine emir yazılmıştır. BOA, A.}MKT. MHM,210/37; Bursa'da kurulan Harir Dârütta'lîminin görülen faydası üzerine ülke çapında yaygınlaştırılması hususunda alınan karar gereği diğer vilayetlerde kurulacak Dârütta'lîm ve numune dutlukların bütçesi için duyun-u umumiye idaresine müracaat edilmiş, ipek vergilerinden tahsisat talep edilmiş ancak bu kabul görmemiştir. Bursa Dârütta'lîmi ile şimdilik devam edilmesi ve ipekçiliğin geri olduğu yerlere dut fidanları ve ipek tohumu tedarikinde yardım edilmesine dair nazırlar kurulu karar vermiştir. Numune dutluklar için ismi geçen yerler ise: Bursa, Edirne, Selanik ve Amasya'dır. , BOA, İ.,ML...,11/40.

57 BOA, I.SD, 35/1740.

58 BOA, I.MVL,509/22988.

59 1291 Tarihli Edirne Vilayeti Salnamesi, s. 133

yılında ise Edirne bölgesinde 6 adet fabrika bulunmaktadır. Karaağaç'ta olan iki fabrika çalışan sayısı bakımından yüksektir birinde 6 ton koza işlenirken, diğerinde ise 8 ton koza işleniyordu.⁶⁰ H.1319 yılına gelindiğinde ise koza işleyen iki fabrika vardır.⁶¹ 1891 yılına ait Edirne Vilayeti Salnamesinde bölgede 568.642 kg koza elde edildiği belirtilmiştir.⁶²

Sonuç

Edirne'de Osmanlı öncesi ipekçiliğe dair deliller olmasa da, bir kısım iz ve belirti vardır. Osmanlı ipekçiliği ile ilgili en eski tarihli iki belge de, Rumeli'ye aittir. Bu belgelerden ilki Mora ile ilgili iken, ikinci en eski tarihli belge Menlik kasabasında ipek üreticiliğinden bahsetmektedir. Bu belge, Rumeli bölgesinde 16.Yüzyılın ikinci yarısından itibaren kesin olarak ipek üreticiliğini kanıtlar niteliktedir. Menlik ve Edirne arasındaki mesafe kuş uçuşu 300 kilometredir. Sosyoekonomik etkileşim açısından bu mesafe oldukça yakındır. 16.Yüzyılın ikinci yarısı gibi erken dönemde üstelik bir kasaba ölçeğinde, külliyetli ve profesyonel bir ipek üretimi için; dut plantasyonlarına, İpekböcekçiliği kültürüne ve kozadan ipek çekme teknik becerisine ihtiyaç vardır. Bütün bunlar için ise birkaç yüz yıllık bir ön hazırlık olmalıdır. Üstelik ipekçiliğin asli coğrafyasından kopukluk ve birkaç bin kilometrelik mesafe düşünüldüğünde çok yüksek bir ihtimalle Rumeli bölgesinde bir ilkel ipekçilik faaliyetinin varlığı hesaba katılmalıdır. Bursa şehri, başkentlik yapması ve ipek ticareti ile ipekli dokuma sanayindeki nevi şahsına münhasır durumundan dolayı göz ardı edilecek olursa Osmanlı coğrafyasında ipek yetiştirme teknik becerisinin doğudan batıya doğru tedricen yayıldığı görülür. Bu çıkarıma göre Rumeli coğrafyasında ipekçilik faaliyetlerinin daha geç başlaması beklenirdi. Ancak belgeler Osmanlı coğrafyasında evvela Rumeli kanadında ipekçiliğe işaret etmektedir. Bir kısım batılı kaynakta belirtilen *Mor ipek* ve Osmanlı kaynaklarında geçen *Kamçıbaşı*, *Kaba harir* olarak adlandırılan ürünlerin ipekçiliğe bir ön hazırlık aşaması teşkil ettiği düşünülebilir. Edirne bölgesine ait vesikalarda, son dönemlere kadar *Kaba harir* olarak adlandırılan ürünler tespit edilmiştir. Halil İnalçık, 15.Yüzyıl Bursa şeri'yye sicillerinde yerel ipekçilik yapıldığına dair bir bilgiye rastlanmadığını ve Bursa ipekçiliğinin başlangıcının İran kaynaklı olduğunu belirtir. Edirne özelinde, Rumeli ipekçiliği için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. 1500'lü yıllarda başlayan Edirne ve Rumeli ipekçiliğine dair belgeler bir nüve halinde intikal etmiş bir ipekböceği yetiştiriciliğine işaret etmektedir. Bu tespit iltisaklarıyla ve böylesine açık olarak ilk defa vurgulanmaktadır ve çok önemlidir. Bizans dönemi ipekçiliği ile Osmanlı ipekçiliği arasında ki illiyet bağına dair ilk kez yapılan bir değerlendirmedir. Osmanlı öncesinden intikal ettiği yüksek ihtimal olan, ilkel seviyedeki ipekçilik teknik bilgisi geliştirilerek, en nitelikli kozaların bölgede üretildiği bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Bu dönüşümün hızı ve başarısı yine dikkat çekicidir. Üstelik en nitelikli ipeklerin bölgede yetiştirilmesi ve çok hızlı biçimde bir restorasyonun sağlanması Osmanlı öncesi, Türk ipekçiliğine işaret etmektedir. Bu yönüyle müstakil bir araştırma konusu ve çok kritik öneme haizdir.

60 1309 Tarihli Edirne Vilayeti Salnamesi ,II.Bölüm , s.181,182

61 1319 Tarihli Edirne Vilayeti Salnamesi, s.909.

62 Salnamede Edirne mülhakatı olarak, Cısr i Mustafa Paşa, Uzunköprü, Ortaköy, Dimetoka, ve Sofulu gösterilmektedir. 1310 Tarihli Edirne Vilayeti Salnamesi, s.247-249.

Edirne’de, 1500’lü yıllardan itibaren başlayan profesyonel kozacılığın 1700’lü yıllardan itibaren ivmesinin yükselerek arttığı gözlenmektedir. Yine Edirne bölgesinin fetret devri ve sonrasında celali isyanları dönemindeki yaşanan istikrarsızlıktan izole olduğu da hesaba katılmalıdır. 1835-1836 yıllarını kapsayan bir yıllık dönemde en yüksek mizan ve öşür mukataa bedeli Tırnova ile beraber Edirne’de 425.000 kuruştur. Bu dönemde Edirne bölgesi ipekçiliği toplam Osmanlı ipek istihsalinin üçte birine yakın bir düzeye ulaşmıştır. Bu çok önemli bir miktardır. 1850 yılına ait bir belgede Edirne Sancağı ekser ahalisinin ipek kozacılığı ile iştigal ettiği belirtilmektedir. 1855 yılına gelindiğinde Edirne ipek öşrü iltizam bedeli 5 milyon kuruşa ulaşmıştır. 1850’lerden itibaren yabancı tüccarlar ile yaşanan problemler ve konsolosların duruma müdahil olmaları ipekçilik hususunda Edirne’nin geldiği seviyeye işaret etmektedir.

Osmanlı ipekçiliğine dair araştırmalarda genelde ipek üretim bölgeleri dikkati çekmemiştir. Oysaki İpek yolu araştırmalarında üzerinde en çok durulan husus ipekçiliği ile öne çıkan merkezlerin hinterlandıdır. Bu art bölge ipek üretim merkezinin durumunu belirlemek için en önemli ipucudur. İpek yolu araştırmalarında dut plantasyonlarının durumu ve buralarda yapılan ipekböcekçiliğinin görünümü çok önemlidir. Edirne gerek Osmanlı tarihi içindeki idari bir yapı olarak gücü ve gerekse ipek üretimi açısından geniş bir bölgeyi periferisinde bulundurması yönüyle ilginç bir görünüm arz etmektedir. Tırnova oldukça uzun bir süre Edirne tevabi’nde gösterilen yerlerden biridir. Sonra ki dönemlerde Tırnova’da ipek mizanı kurulmasından sonra bir merkez halini almıştır. Yine de ipekçilik ile ilgili pek çok teknik desteğin Edirne’den sağlandığı görülür. Berkofça, Dimetoka, Çirmen, Cısr-i Mustafa Paşa, Gümülcine, Hasköy, Uzuncaâbâd, Filibe, Çırpan, Zağralar, Kazanlık, Pazarcık, Yanbolu, Cumalar, Vize, Kırkkilise, Çorlu ve Uzunköprü, Edirne hinterlandındaki ipek yetiştirilen sahalardır ve belgelerde Edirne mülhakatı ve tevabi’olarak belirtilmiştir.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri:

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA.):

- A.{DVNSMHH.d.,16/593.
- A.{DVNSMHH.d.,16/112.
- A.{DVNSMHH.d., 16/46.
- A.{DVNSMHH.d., 28/241.
- A.}MKT., 9/8.
- A.}MKT.MHH.,43/9.
- A.}MKT.MHH.,207/10.
- A.}MKT.MHH.,210/37.
- A.}MKT.MHH.,430/81,s.1-3.
- A.}MKT.NZD.,187/52.
- A.}MKT.NZD,187/72
- A.}MKT.UM.,529/9.
- AE.SABH.I.,43/3099, s.2.
- AE.SMHD.I,108/9179.
- AE.SMHD.II,108/9179.
- AE.SOSM.III, 50/3593.

AE.SOSM.III, 52/3725.
AE.SOSM.III, 70/5352.
AE.SSLM.III, 410 /23579.
C, AS, 1009/44188.
C.BH.,105/5059.
C.İKTS,12/588.
C.İKTS,26/1285.
C.,KTS,45/2212.
C,ML, 91/411.
C,ML, 212/8715.
C..ML., 224,9345.
C..ML.. 226 / 9432
C..ML..239/9982.
C..ML.. 239/09982.
C..ML..497/20183, s.4
D..BŞM.İGE.d... 17189.
D..BŞM.TRE.d, 15696.
D..BRM.d... 24343.
DH.MKT, 1690/96.
HR.TO.,202/48.
HR.TO., K, 238/15.
HR.MKT.,204/99.
HR.MKT.,206/4.
HR.MKT.,212/98.
HR.MKT.,261/63.
HR.MKT., 272/2.
HR.MKT., 296 /66.
HR.MKT.,306/57.
HR.SYS.,1956/31.
I.SD, 35/1740.
I.MVL,220/7400.
I.MVL,509/22988.
I.MVL,11/40.
İE.ML., 33/3171.
İE.ML.,122/11569.
MVL,885/22.
TT.d..494.
1291 Tarihli Edirne Vilayeti Salnamesi
1309 Tarihli Edirne Vilayeti Salnamesi
1310 Tarihli Edirne Vilayeti Salnamesi
1319 Tarihli Edirne Vilayeti Salnamesi

Kitap ve Makaleler:

ALBAYRAK, Büşra, *Kezork Torkomyan'ın "İpek Böceği Beslemek" adlı Kitabının Transkript ve Değerlendirmesi*, TC. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilecik, 201.
BARİSİTZ, Stephan, *Central Asia and the Silk Road_ Economic Rise and Decline over Several Millennia*, 2017, Springer International Publishing.

ÇELİK, Kürşat, "Osmanlı İdaresindeki Lübnan'da İpek Üretim Ve Ticareti Üzerine Bir Değerlendirme", *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Elazığ 2016,C.26,ss.277-290.

DALSAR Fahri, *Türk Ticaret ve Sanayi Tarihinde Bursa'da İpekçilik*, İstanbul, 1960.

DUAN Qing, "Were Textiles used as Money in Khotan in the Seventh and Eighth Centuries?", *Journal of the Royal Asiatic Society THIRD SERIES*, Vol. 23, No. 2, Special Issue: Textiles as Money on the Silk Road (APRIL 2013).

FELTHAM, Heleanor B., "Justinian and the International Silk Trade" *Sino-Platonic Papers*, S.194, Edit. Victor H. Mair, University of Pennsylvania, Philadelphia 2009.

GOFFMAN Daniel S., "The Maktu' System and the Jewish Community of Sixteenth Century Safed: A Study of two Documents from the Ottoman Archives", *Osmanlı Araştırmaları III*, İstanbul, 1982

İNALCIK, Halil, "İpek", *TDV, İA*, Ankara 2020,C.22, ss.362-365.

İNALCIK, Halil, "Bursa ve İpek Ticareti", *Halil İnalcık'ın Bursa Araştırmaları*, Hazırlayan: Yusuf Oğuz, Bursa Kültür A.Ş. yayınları, Bursa 2012, ss. 273-312.

JACOBY, David, "The Byzantine Social Elite and the Market Economy, Eleventh to Mid-Fifteenth Century", *Essays in Renaissance Thought and Letters*, Edited by. Alison Frazier and Patrick Nold, Brill, Boston 2015, ss.67-86.

KUHN, Dieter, "Silk Technology in the Sung Period (960-1278 A.D.)", *T'oung Pao Second Series*, Vol. 67, Livr. 1/2 (1981), ss. 48-90.

QIANG, Li, STEFANOS, Kordosiss, "The Geopolitics on the Silk Road: Resurveying the Relationship of the Western Türks with Byzantium through Their Diplomatic Communications" *Medieval Worlds*, 2018, C.8,ss.109-125.

LİU, Xinru, *The Silk Road in World History*, Oxford University Press, London 2010.
Steensgaard Niels, *The Asian Trade Revolution of the Seventeenth Century*, Chicago 1974.

STEINMANN, Linda K., *Shah 'Abbas and the Royal Silk Trade 1599-1629*, Bulletin (British Society for Middle Eastern Studies), Vol. 14, No. 1 (1987), ss. 68- 74.

TAŞKIN, Ünal, Osmanlı İdaresinde Safed (1516-1600), Elazığ, 2011.

TOURNEFORT, Joseph De, *Tournefort Seyahatnamesi*, Edit. Stefanos Yerasimos, Çev. Ali Berktaş, 4. Baskı, İstanbul 2005,C.1.

WAUGH D., "Richthofen's "Silk Roads": Towards the Archaeology of a Concept," *The Silk Road* C.5, No. 1 (Summer 2007).

Extended Abstract

Just as sericulture has been a mysterious and secretive area of activity for millennia, it is also a culture that has been inherited throughout generations and that has carried very rigorous labor and technical accumulation within itself in all its stages. The role that Turkish states and communities played in the way that the silk culture has been carried beyond its Asian borders, where it was centered, and has been developed further, as reflected in research, is ambiguous and vague. Within this framework, the causal connection of Ottoman sericulture with its antecedents has not been questioned at all, either. The oldest dated documents regarding sericulture in the Ottoman Empire belong to the areas of the Morea and Edirne. Traces and indications concerning a primitive sericulture transferred from the Byzantine period have been identified in the said regions. With the advent of the Ottoman era, on the other hand, the

Gazi

Akademik
Bakış

171

Cilt 15
Sayı 29
Kış 2021

technical infrastructure of silk farming was rapidly improved, and high-quality cocoon production was achieved. Ottoman Rumelia, which Edirne was a part of, became the region where high-quality silk was supplied the earliest and the most commonly despite being the farthest region in distance from Iran, where the high-quality white cocoons were produced. In this context the issue has two aspects. The first one is that in the lands of Rumelia, in which Edirne was situated, activities of sericulture began early in comparison to Anatolia, which can be accounted for with a primitive and crude sericultural infrastructure taken over from the Byzantine period. The second aspect of the issue is that the silk farming culture was put into practice in a very rapid manner all over the Ottoman lands. A preliminary phase that requires centuries was realized in a very rapid fashion. Within a framework of historical continuity, the likeliest scenario concerning this subject can be explained as the revitalization of Turkish sericulture in Ottoman lands. In fact, the effort to analyze Ottoman sericulture can also make more tangible the roles played by Turkish states and communities in silk-related work, which has remained ambiguous and vague. Regarding Edirne's sericulture within the framework of Ottoman sericulture, the first documents that started in the second quarter of the 16th century numerically increased after the 1700s. From these dates onward, the dependency on Iranian silk rapidly decreased and local output rose. A wide region surrounding Edirne nurtured Edirne's sericulture. A hinterland of Edirne can be clearly and distinctly referred to in the context of sericulture. From 1800s onward, on the other hand, the concentrated character of documents pertaining to the Edirne sericulture region comes to a peak. In a document dating from the second quarter of the 19th century, it is observed that the silk output of Edirne came close to one-third of the total silk output of the entire Ottoman Empire. The silks named "meşdut", in which the highest-quality filatures were drawn off, were produced in the Edirne area. Likewise, in another document dating from the year 1850, it is stated that the overwhelming majority of the population of Edirne engaged in the activity of silk farming. From the 1850s on, what attracts the attention as the most important point within the context of the sericulture of Edirne are the problems that foreign merchants became involved in regarding silk and silkworm seed. It appears that local administrators fell into weakness in ensuring the continuity of taxes related to silk in the face of foreign merchants and were in need of regulations by the central authority. The most important point that reflects beyond all these problems concerns the level that the sericulture of Edirne reached.

*Gazi*Akademik
Bakış

172

Cilt 15
Sayı 29
Kış 2021